

DOROTA PIETRZKIEWICZ, SPORY O ZBIORY. PIOTR BAŃKOWSKI – REWINDYKACJA I OCHRONA DZIEDZICTWA PIŚMIENNICZEGO, Wydawnictwo AH im. A. Gieyszтора, Pultusk–Warszawa 2019, ss. 429

Dorota Pietrziewicz to uczona mająca ugruntowaną pozycję naukową w badaniach nad dziejami bibliotek i zbiorów polskich w XX w. Szczególną wagę skupia na tematyce restytucji polskich zbiorów rękopiśmiennych z Rosji po traktacie ryskim i działalności Mieszanej Komisji Specjalnej. Recenzowana monografia, prezentująca zaangażowanie Piotra Bańkowskiego w działalność Delegacji Polskiej w Komisji Mieszanej, a w szczególności jej ekspozytury w Petersburgu, to kolejna publikacja autorki, poświęcona tej problematyce. Jej zainteresowania sylwetką P. Bańkowskiego nie są nowe. Działalność Bańkowskiego, wybitnego bibliologa, historyka i archiwisty, którego zasługi dla restytucji polskich zbiorów rękopiśmiennych z Rosji po I wojnie światowej są nie do przecenienia, była przedmiotem obronionej w 2017 r. na Uniwersytecie Warszawskim rozprawy doktorskiej autorki pt. „Piotr Bańkowski – jego wkład w rewindykację i ochronę polskiego dziedzictwa piśmienniczego (do 1945 roku)”, przygotowanej pod kierunkiem prof. Anny Kamler. Recenzowana publikacja jest jej rozwinięciem¹. *Spory o zbiory...* można zatem traktować jako podsumowanie dotychczasowych prac badawczych autorki. Jest to pozycja obszerna, szczegółowo prezentująca dorobek Bańkowskiego na dwóch najważniejszych polach jego aktywności zawodowej: pracy eksperta i członka Delegacji Polskiej w Mieszanej Komisji Specjalnej oraz zaangażowania w ochronę i zabezpieczenie materiałów archiwalnych i bibliotecznych podczas II wojny światowej. Książka składa się z czterech rozdziałów. Rozdział pierwszy ma charakter biograficzny; autorka przybliży sylwetkę Bańkowskiego, opisując przebieg jego edukacji i kariery zawodowej, kreślonych na tle życia politycznego i społecznego środowisk, w których się obracał. Uwaga skupiona została na okresie jego pobytu na emigracji we Francji i Petersburgu, które – w opinii biografki – miały formacyjne znaczenie dla późniejszej działalności uczonego. Rozdział drugi poświęcony jest zagadnieniom restytucji polskiego dziedzictwa piśmienniczego z Rosji po I wojnie światowej. Autorka omówiła starania o zabezpieczenie i inwentaryza-

¹ Z innych prac w tym nurcie zainteresowań naukowych autorki wymienić należy m.in. *Życie i praca Piotra Bańkowskiego (1885–1976)*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2012, t. 6, s. 51–64; *Piotr Bańkowski na straży polskich dóbr kultury*, [w:] *Dziedzictwo utracone – dziedzictwo odzyskane*, red. nauk. A. Kamler, D. Pietrziewicz, Warszawa 2014, s. 483–499; *O Piotrze Bańkowskim – obrońcy piśmienniczych skarbów*, [w:] D. Pietrziewicz, *Ciekawe przypadki z życia książki, czyli „Nie jest grzechem lubić książki dla nich samych”*, Warszawa 2015, s. 123–129; *Catenaty Rosyjskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu w świetle ekspertyzy Piotra Bańkowskiego*, [w:] *Historia Memoria Scriptum. Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin Profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, s. 166–175.

cję polskich dóbr kultury utraconych w wyniku rozbiorów, podejmowane przez historyków polskich w XIX i pierwszej dekadzie XX w., dalej zaprezentowała obszerny przegląd stanu badań i dorobku bibliograficznego na ten temat u progu niepodległości, poruszyła także kwestie związane z pertraktacjami wokół traktatu ryskiego, redakcją jego artykułu XI oraz powołaniem i organizacją Mieszanej Komisji Specjalnej. Rozdział ten zasługuje na wyróżnienie, albowiem udało się autorce udokumentować i pokazać, że osiągnięcia polskich historyków, zaangażowanych bezpośrednio w prace rewindykacyjne, stanowiły *continuum* dorobku ich dziewiętnastowiecznych poprzedników na polu poszukiwania i ujawniania polskich zabytków przeszłości, zagrabionych i wywiezionych w okresie rozbiorów do Rosji.

Najobszerniejsza i najważniejsza część publikacji dotyczy udziału P. Bańkowskiego w pracach rewindykacyjnych rękopisów polskich z Rosyjskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu, przedstawionych na tle działalności pozostałych członków ekspozytury petersburskiej i całej komisji. Badaczka, w oparciu o bardzo szeroko określoną bazę źródłową, niezwykle skrupulatnie i drobiazgowo odtwarza losy i stan zbiorów polskiej proveniencji w zasobie Biblioteki w momencie rozpoczęcia prac polskich ekspertów, aby na tym tle omówić przeprowadzone czynności inwentaryzacyjne i dokumentacyjne oraz starania (skuteczne i nieskuteczne) Delegacji Polskiej związane z ich zwrotem. Specjalną uwagę poświęcono pierwszoplanowej roli, jaką odegrał Bańkowski w odzyskaniu inkunabułów łańcuchowych z Gabinetu Polskiego Biblioteki Cesarskiej. Rozdział kończy opis prac likwidacyjnych Mieszanej Komisji Specjalnej w latach 1933–1936 i udziału P. Bańkowskiego w wytypowaniu i przygotowaniu tzw. zasobu ekwiwalentowego.

Ostatni, czwarty rozdział, poświęcony jest działalności przyszłego redaktora „Archeionu” po zakończeniu pracy w Komisji Specjalnej w 1935 r.: kilkuletniej aktywności na stanowisku kustosa, a następnie kierownika Działu Rękopisów Starszych Biblioteki Narodowej (do wybuchu II wojny światowej), poprzez pracę w Archiwum Skarbowym w czasie okupacji i zabezpieczenie polskich zbiorów, ukrywanych w Fortach Sokolnickiego podczas powstania warszawskiego², do powrotu do Warszawy w 1945 r. i zatrudnienia w Wydziale Archiwów Państwowych. Książka opatrzona jest niezwykle obszernym wykazem źródeł archiwalnych oraz bibliografią prac drukowanych. Zakres wykorzystanych archiwaliów jest bardzo szeroki. Przede wszystkim są to materiały przechowywane w Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie – spuścizny historyków, archiwistów i bibliotekarzy z okresu międzywojennego, w tym obszerna spuścizna P. Bańkowskiego. Autorka korzystała także z materiałów Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiego Warszawskiego, Archiwum i Zakładu Rękopisów Biblioteki Narodowej oraz Biblioteki Jagiellońskiej. Niewykorzystane zostały natomiast materiały zgromadzone w spuściznach historyków i archiwistów okresu międzywojennego, znajdujące się w zasobie archiwów państwowych. Takich m.in. jak:

Józefa Paczkowskiego (Archiwum Państwowe w Poznaniu), Witolda Suchodolskiego (Archiwum Akt Nowych), Antoniego Rybarskiego i Stefana Rygla (Archiwum Główne Akt Dawnych) bądź rozproszone archiwalia innych członków i ekspertów Komisji ze strony polskiej, jak Zygmunta Mocarskiego (Książnica Kopernikańska w Toruniu i Archiwum Polskiej Akademii Nauk). Bibliografia została przygotowana niezwykle rzetelnie, obejmując publikacje międzywojenne, jak i obszerną powojenną literaturę przedmiotu. Książkę zamyka indeks imienny. Monografia D. Pietrzkiwicz to wyjątkowo cenny wkład do badań nad losami zbiorów polskich w Rosji w XX w. To także przybliżenie sylwetki P. Bańkowskiego, historyka i bibliologa, który współczesnemu pokoleniu archiwistów jest bardziej znany jako niestrudzony Redaktor czasopisma „Archeion”.

Ewa Rosowska
(Naczelną Dyrekcja Archiwów Państwowych)